

ANUL XX Nr. 55-56

Iulie-Deceembrie 1925

BULETINUL SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

REVISTA PENTRU NUMISMATICĂ ȘI ȘTIINȚELE AUXILIARE

SUB ÎNGRIJIREA D-LUI

BUCURIA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII LIBERTE CRIȘ
CONSTANTIN MOISIL

PROFESOR, DIRECTORUL GENERAL AL ARHIVELOR STATULUI,
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CURȚII REGALE F. GOBL FII
STRADA REGALĂ, 19

n. 14149

1925

COMITETUL SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMANE

1922—1925

Președinte : *M. C. Sutz*; secretar general : *Dr. G. Severeanu* ;
casier-contabil : *V. N. Popp* ; membri : *Victor Anastasiu, N. Butculescu, Șt. Capșa, Const. Moisil, M. Seulescu, C. I. Zamfirescu* ;
secretar-redactor al Buletinului : *Const. Moisil*.

CUPRINSUL

M. C. Sutz, Caracterul chaldean al pondurilor romane.

Valentin Bude, O ipoteză nouă relativă la drahmele din Histria.

Dr. G. Severeanu, Un nouveau poids de Kallatia.

M. Nicolau, Moneta de aramă a califului Ennassir-Liddin (1193).

C. I. Karadja, O lucrare științifică din veacul al XIV-lea asupra monetei.

Const. Moisil, Convorbiri numismatice : Primele monete de argint.

Redacția nu răspunde de părerile exprimate de către autorii studiilor publicate în revistă.

Abonament anual lei 80. Membrii societății primesc revista gratuit.

Redacția : Str. Arhivelor 4.

Administratoare : D-na Elena C. Moisil, Str. Arhivelor 4.

CARACTERUL CHALDEAN AL PONDURILOR ROMANE

Până pe la mijlocul veacului trecut nu s'a dat nici o importanță normelor de cântărire de cari s'au servit popoarele antice. Descoperirea senzațională făcută în secolul trecut de către exploratorul Layard în ruinele vechii Ninive a deșteptat însă interesul tuturor învățaților contemporani. S'a găsit acolo un mare depozit de ponduri asiriene oficiale, între cari erau multe de bronz în formă de lei culcați și având un mâner în spinare. Aceste ponduri aveau inscripții ce indicau valoarea lor și numele regilor sub cari au fost confecționate.

Cele mai grele ponduri din acest depozit erau *talenti*, celelalte erau *mine* (a 60-a parte din talent), *siclii* (a 60-a parte din mină) și diferiți multipli ai *grăuntelui*, un siclu având 180 grăunțe.

Asirienii, cuceritorii Chaldeeii, și-au asimilat civilizația chaldeană, și astfel sistemul sexagesimal de diviziune a pondurilor asiriene este propriu chaldean, deci pondurile din Ninive pot fi considerate drept ponduri chaldeene.

Studiindu-se aceste ponduri s'a constatat, că se raportau la două greutateți normale diferite, formând două serii paralele de ponduri, cu acelaș nume și divizate în acelaș mod, dar având greutate diferită: o serie plecând dela un pond normal ușor, alta dela un pond normal greu. S'a mai constatat, că greutatea normală a minei din seria ușoară era de ca 505 gr. și s'a observat imediat, că siclul ei ($\frac{1}{60}$) avea o greutate foarte apropiată da a daricului persan, și s'a învederat astfel că daricul nu era altceva decât un lingou ponderal ștampilat, fapt ce dovedește în mod evident originea ponderală a monetelor.

Afară de acest rezultat, cu toate silințele învățaților de pe

atunci, nu s'a putut găsi vre-o legătură între valoarea pondurilor chaldeene și celelalte unități ponderale cunoscute din antichitate. În zadar a adunat Hultsch, cel mai erudit metrolog din acea epocă, toate textele vechi cari menționează indicațiuni de măsuri și greutate, lucrare foarte conștiincioasă și prețioasă; nici el, nici alții n'au putut găsi vre-o relațiune între diferitele ponduri antice. Cu toate acestea Hultsch era adânc convins de existența unor raporturi sigure între pondurile chaldeene și celelalte ponduri antice, și atunci a alunecat pe calea închipuirilor, din care cauză voluminosul său tratat de metrologie antică (*Griechische und Römische Metrologie*, Berlin 1892) este lipsit aproape de orice valoare științifică.

Aceasta era starea științei metrologice când delegația franceză în Persia, condusă de J. de Morgan, mi-a făcut cinstea de a-mi încredința studiarea frumoaselor monumente ponderale găsite la Suza ¹⁾. Studiile mele despre monetele și pondurile din Italia antică mi-au servit foarte mult la rezolvirea tuturor problemelor privitoare la evoluția ponderală în antichitate.

Trei probleme mai însemnate se prezintau :

a) Explicarea diversității numeroaselor norme ponderale greco-asiatice și italice, față de numărul limitat de focare primitive ale civilizației orientale: Chaldea și Egiptul.

b) O explicare rațională a existenței simultane de serii ponderale chaldeene duble.

c) Stabilirea certă a raporturilor de valoare între pondurile chaldeene și celelalte unități ponderale antice atât de numeroase.

În comunicările mele dela Institutul Franței și dela Academia Română am reușit să desleg toate aceste trei probleme. Iată rezultatul în rezumat :

Mi-am dat seama că la o epocă foarte îndepărtată, anterioară desigur descoperirii metalelor, și care nu poate fi mai aproape decât epoca pietrii lustruite, societățile omenesti puțin numeroase pe întinderi mari de pământ, nu simțiseră încă trebuința de a măsura exact lungimea prăjinelor ce le serviau drept metri, considerau ca de mică importanță diferențele la măsurătoarea suprafe-

1) Délégation en Perse. Mémoires, tom XII, quatrième série, Étude des monuments pondéraux de Suse par M. C. Soutzo, Paris 1911.

țelor și nu statorniciseră încă o măsură de volum fixă, oală de lut sau găleată de lemn, pentru măsurarea lichidelor sau grăunțelor. În aceste trei privințe se mulțumeau cu aproximația.

Dar pentru dozarea materiilor active și mai ales a medicamentelor, cari insuficiente nu servă la nimic, iar în doze prea mari devin otrăvuri, trebuința preciziei se impunea. Astfel încă de pe atunci oamenii au ajuns să descopere un mijloc de a măsura greutatea precise: balanța.

Balanțele primitive erau foarte mici și inventatorul lor a ales ca prime unități ponderale grăunțele.

Știm din literatură că s'au întrebuințat în acest scop grăunțe de grâu; de orz, duble ca greutate față de cele de grâu; de roșcovă, quadruple ca greutate față de cele de grâu; și de mazăriche, octuple ca greutate față de cele de grâu.

Pentru obiectele ceva mai grele s'au întrebuințat grupări de boabe. Aceste grupări în perechi, triade, decade, etc., după modul de a socoti al fiecărui popor, au dat naștere în mod natural diversității sistemelor ponderale antice.

Pe de altă parte fiindcă primele grăunțe întrebuințate erau duble, quadruple și octuple unele față de altele, când s'a început a se grupa, pe lângă grupa de 10 grăunțe de grâu, decada de grăunțe de orz a câștigat o importanță particulară și a devenit la rândul ei o unitate; decada de grăunțe de roșcove deasemenea și cea de grăunțe de mazăriche tot așa.

Aceste unități noi s'au format dela sine, automat, fără intervenția cugetării omenești, și astfel se explică existența seriilor paralele de greutate.

Cât privește relațiile de valoare între pondurile chaldeene și cele greco-asiatice și romane, nu numai că am dovedit existența unor astfel de relații, dar pot spune că am dovedit existența de relații pentru toate unitățile cunoscute în antichitate. Am vorbit și de raporturile unităților ponderale romane cu cele chaldeene, dar numai în treacăt, rămânând să explice acum mai pe larg aceste raporturi.

* * *

Vasquez Quiapo atribuie librei romane greutatea de 324 gr. Babelon și alți numismați au preferat cifra de 327 gr. Baronul

d'Ailly a fixat-o la 325 gr. Această din urmă cifră este de sigur cea mai apropiată de valoarea normală a librei.

Libra romană se diviza în 12 uncii; uncia în 24 scrupuluri, iar scrupulurile în 24 grăunțe; astfel libra avea 288 scrupuluri sau 6912 grăunțe.

Dacă împărțim 325 prin 6912 găsim pentru greutatea grăunței romane cifra de 0 gr. 0470.

Pe de altă parte mina chaldeană valora 60 sicli sau darici și fiecare siclu 60 grăunțe; astfel mina chaldeană valora 10.800 grăunțe chaldeene.

Greutatea minei chaldeene, dedusă din cântărirea marelui pond de bronz din Suza, care valora 4 talenți, este de 506 gr. Dacă împărțim 506 prin 10.800 găsim pentru grăunțele chaldean greutatea de 0 gr. 0468. La prima vedere apare deci că aceste două grăunțe, roman și chaldean, au o valoare aproape egală.

S'ar putea crede că această egalitate provine din faptul că grăunțele de grâu chaldean a fost la început un grăunțe efectiv de grâu și că grăunțele roman a putut fi și el un grăunțe de grâu italic. Dar oricine a făcut agricultură știe, că diferențele de greutate între diferitele specii de grăunțe de grâu sunt cu mult mai mari decât neînsemnata diferență ce am constatat-o mai sus. Și ar fi de mirare ca printr'o întâmplare extraordinară grăunțele de grâu italic să fi cântărit cât grăunțele de grâu chaldean. De aceea este mult mai probabil, că grăunțele roman este un pond divizionar chaldean transportat prin mijlocirea comerțului din Asia în Italia.

Un text antic publicat de Hultsch lămurește pe deplin această chestiune. Talentul greu din Antiochia cântăria — ne spune acel text — 375 libre romane. Dacă acum înmulțim 375 cu 9612 — numărul de grăunțe al unei libre — avem ca rezultat 2.592.000, cifră întocmai egală cu numărul de grăunțe conținut în marele talent quadruplu din Suza, adică $10.800 \times 240 = 2.592.000$. Deci talentul greu din Antiochia este un talent chaldean, care conține un număr de grăunțe romane egal cu al grăunțelor conținute în talentul greu din Suza, ceeace constituie o egalitate matematică, o identitate.

Concluzia naturală: grăunțele roman este un pond chaldean.

Iar această identitate a grăuntelui roman cu cel chaldean formează baza întregii metrologii ponderale din antichitate.

Scrupulul roman de 24 grăunțe este un pond duodecimal chaldean.

Uncia romană de 24 scrupuluri valorează 4 duzini de duzini ($4 \times 12 \times 12$) de grăunțe chaldeene.

Libra română de 12 uncii conține 12×4 duzini de duzini de grăunțe chaldeene, adică 4 duzini cubice de grăunțe chaldeene.

Rezultă, prin urmare, că libra romană este formată exclusiv din multiplii duzinei de grăunțe chaldeene și n'are nici o legătură cu sistemul sexagesimal.

Această observațiune este foarte importantă și ne poate servi la stabilirea epocii când acest pond chaldean a fost adus din Orient în Italia. Epoca aducerii lui în Italia este de sigur anterioară introducerii sistemului sexagesimal în Chaldea, fiindcă modul de numerotație sexagesimal a fost de sigur precedat de metode de calcul mai simple și în special de cea duodecimală.

Se știe că în săpăturile cele mai adânci din Ninive, Tele și Suza nu s'au găsit decât monumente ponderale divizate în 60. Deci introducerea librei chaldeene în Italia datează dintr'o epocă anterioară celor mai vechi descoperiri arheologice din Chaldea.

Multiplii superiori ai librei romane prezintă și ei un interes deosebit.

Pondul de 5 libre, *quincussis*, este un multiplu al siclului chaldean: el cântărește 16 duzini de sicli.

Pondul de 10 libre, *decussis*, are 32 duzini de sicli.

Pondul de 100 libre, *centussis*, valorează exact 64 mine chaldeene.

Caracterul indiscutabil chaldean al librei romane ne autoriză a întrebuița ponderile romane, multiplii și diviziunile librei, ca elemente de informație alături de monumentele chaldeene, pentru stabilirea greutății normale a grăuntelui chaldean. Expansiunea dominațiunii romane a dat librei o importanță deosebită și monumente în legătură cu ea se găsesc în mare număr în tot cuprinsul lumii antice.

Cea mai mare parte din enunțările de valori ale ponderilor greco-asiatice și italiene, adunate de Hultsch, sunt exprimate în unități romane și fiindcă toate au raporturi simple și precise cu

pondurile chaldeene, rezultă că din momentul în care se va stabili în mod precis greutatea librei romane, toate aceste valori vor fi dela sine precizate.

Câteva exemple vor ilustra cu prisosință cele de mai sus. Astfel *talentul ebraic* cântăria 125 libre. Dacă fixăm pentru libră valoarea de 325 gr., pondul talentului ebraic ar fi de 40.625 gr. Și fiindcă un talent de acesta cântăria 80 mine chaldeene, rezultă că mina chaldeană cântăria $40.625 : 80 = 506$ gr.

La rândul lui *talentul alexandrin* cântăria 75 libre romane sau 48 mine chaldeene. Impărțind valoarea în libre prin 48, avem greutatea minei chaldeene 506 gr.

Și așa mai departe, după cum se vede în tabloul dela sfârșitul acestui studiu.

Chestiunea aceasta este de un interes tot atât de mare pentru metrologie, ca și pentru numismatică, fiindcă este știut, că toate monetele sunt părți aliquote ale pondurilor.

Deci ar fi de cel mai mare interes pentru știință, ca în cel mai apropiat congres internațional de numismatică să se pună la ordinea zilei fixarea precisă a valorii librei romane și a se stăruie să se adopte de către toți erudiții cifra de 325 gr. pentru acest pond.

Ar fi de dorit de asemenea, ca în toate publicațiile numismatice valoarea diferitelor monete să fie trecute și în grăunțe romano-chaldeene, fapt ce ar facilita mult stabilirea pondurilor efective ale monetelor și comparația cu pondurile lor normale.

M. C. SUTZU

TABLOU COMPARATIV

DE VALORILE PRINCIPALELOR UNITĂȚI PONDERALE ANTICE
ÎN GREUTĂȚI CHALDEENE ȘI ROMANE

	<u>Mine și sicle</u>	<u>Libre și unci</u>
1. Marele talent din Suza (și din Antiochia)	240	375
2. Talentul greu din Niniva	120	187 ¹ / ₂
3. Talentul ușor din Niniva sau talentul babilonean	60	93 ³ / ₄
4. Talentul euboic	50	78 ¹ / ₈
5. Talentul din Rodos	25	39 ¹ / ₁₆
6. Talentul ebraic	80	125
7. Talentul cistoforilor sau atic-neronian	40	62 ¹ / ₂
8. Talentul din Alexandria	48	75
9. Talentul greu solonian	102,24	160
10. Talentul atic	51,12	80
11. Talentul cilician	25,36	40
12. Talentul Ptolemaic	12,48	20
13. Talentul roman (<i>centussis</i>)	64	100
14. Talentul roman ușor	32	50
15. Talentul sirian greu	76,48	120
16. Talentul sirian ușor	38,24	60
17. Talentul italic	57,36	90
18. Marele talent al lui Priscian	53,20	83 ¹ / ₃
19. Talentul insular	85,20	133 ¹ / ₃
20. Talentul din Perint	192	300

M. C. S.

NOTĂ. — Toate raporturile între diferitele cifre sunt de ordin matematic. De exemplu *talentul roman* de 100 libre cântărește 100×6912 grăunțe = $10.800 \times 64 = 691.200$ grăunțe. *Mina romană* cântărește 576 grăunțe $\times 20 = 180 \times 64 = 11.520$ grăunțe. *Mina ebraică* are 125 libre $\times 6912$ grăunțe = $80 \times 10.800 = 864.000$ grăunțe.

O IPOTEZĂ NOUĂ RELATIVĂ LA DRAHMELE DIN HISTRIA

Mult le-a dat de lucru numismaților explicarea rostului celor două capete inversate de pe aversul monedelor istriene.

De ce două, pe cine reprezintă și de ce inversate? Numeroase teorii s'au emis asupra acestor întrebări, și cu mare aparat științific.

Rezum după d-nii Dr. Severeanu (Buletinul Numismatic, anul XV, No. 33—34, 1920), C. Moisil (Buletinul Numismatic, anul XVI, No. 40, 1921) și Leon Ruzicka (Cronica Numismatică anul IV, No. 1, Mai 1923) interpretările emise.

Eckel și Wiese au văzut în cele două capete inversate pe Dioscouri.

Vossius: cele două guri prin care anticii credeau că se varsă Dunărea în Mare.

Pick: pe zeii vânturilor care protejau navigația Istrienilor în direcții opuse: dinspre Dunăre și dinspre Mare.

Monseniorul Netzhammer crede că sânt o aluzie la Istros și la Pontul Euxin.

Dl. Dr. Severeanu atribue capetele inversate ideii de navigație pe care o făcea Histria pe Dunăre în sus și pe Mare în jos.

Dl. Moisil inclină a le considera drept zei ai navigației, dar nu ai vânturilor, ci ai apelor și care protejau comerțul Istrienilor.

Dl. Leon Ruzicka crede că ele reprezintă curențele contrare ale apelor dela gura Istrului, adică unul curentul Mării Negre spre fluviu, celălalt curentul fluviului spre Marea Neagră.

Alți numismați nu se pronunță: dl. Rudolf Münsterberg (Buletin XVI, No. 37, 1921) zice pur și simplu: Die zwei rätselhaften Köpfe (cele două capete enigmatice).

Dannenbergh, Münzkunde, J. Weber, Leipzig 1912, pag. 62: «Merkwürdig ist das (noch nicht sicher erklärte) Gepräge des Silbers (meist aus dem vierten Jahrhundert) von Istrus, zwei vorwärtsgekehrte Jünglingsköpfe von denen der eine aufwärts, der andere abwärts gerichtet ist».

Se pare însă că teoriile emise nu mulțumesc pe deplin nici chiar pe autorii lor.

Capetele aversului au rămas tot enigmatice.

Pentru cercetători are mare putere de atracție tot ce este enigmatic, bunăoară problema Bascilor, a Etruscilor și a Dacilor.

Fie-mi îngăduit și mie a da, a încerca să dau, o nouă interpretare celor două capete buclate și buclucașe.

Toți numismații cari s'au ocupat de drahmele istriene, au pornit dela premisele:

1) Cele două capete reprezintă două zeități, și

2) Fac aluzie la două idei, evenimente, fenomene opuse.

Pe a doua o consider justă.

Cât privește premisa dintâi, cred că e vorba de una și aceeași zeităte, însă în două ipostase și anume: capul normal este al lui Apollon-Helios *răsărind*, iar cel inversat tot al lui Apollon-Helios *apunând*.

Ideia asta mi-a venit în minte într'o călătorie spre Atena, pe vaporul «România», în Mai 1921, văzând apusul soarelui pe Marea Neagră, iar dimineața, aproape de Bosfor, contemplând răsăritul.

Priviți la un înotător care se asvârle cu capul în jos, în apă și ese la iveală cu capul în sus. Analogia cu discul solar apunând și răsărind pe luciul mării e vădită.

Firește, chestia nu va fi tranșată definitiv, decât găsindu-se vr'un text istoric sau vr'o inscripție din care să rezulte neîndoielnic că Histrienii și-au ales ca simbol răsăritul și apusul soarelui sau, în general, să rezulte gândul ce l-au avut ei bătând pe monete cele două capete.

Acum să înselez argumentarea.

Histria sau Istros era, precum se știe sigur, colonie a Miletului, (v. studiul lui Pick, tradus de W. Knechtel, Buletin, anul XIII, Nu. 27, 1916), puternicul oraș ionian despre care se zice că a întemeiat aproape 80 de colonii.

În Milet se adora Apolon, și pe monetele de argint, începând din sec. IV a. C. s'a menținut peste 200 de ani tipurile: capul lui Apollon și leul. Dannenberg, op. cit. pag. 100, capitoul Ionia, după Head: British Museum Catalogue, zice:

«In Milet folgen dem alten Elektron- und Silbermünzen, im 4 Jahrhundert Silbermünzen mit über 200 Jahre beibehaltenen Typen: Apollonkopf; Rückseite: nach einem Stern zurückblik-

kender Löwe; auch viel Kupfer und noch 190 Goldstateren desselben Gepräges. Auf den Kaisermünzen finden wir besonders die Apollonstatue des Kanachos».

Adeseori coloniile adoptau, cu modificări, bine înțeles, simbolul, stema metropolei. (d. e. Abdera ca și metropola sa, Teos, avea pe monete un grifon; Dyrrhachium și Apollonia ca și metropola lor, Corcyra, aveau pe monete vaca alaptând vițelul și grădinile lui Alkinoos).

E probabil deci că Histria, ca și Olbia, fiind colonii mileziene au adoptat pe monete tipul Apollon (la Olbia capul lui Apollon e înfățișat cu părul strâns în coc la ceafă, v. Leon Ruzicka, Buletin XVI, No. 37, 1921, pag. 39).

Studiind bine cele două capete e cu neputință să nu constați asemănarea lor cu fața lui Apollon, cu păr îmbelșugat, în bucle cârlionțate și despărțite printr'o cărare, precum e înfățișat adeseori și'n operele de artă sculpturale (Apollon din Belvedere, Apollon Sauroctonul — ambele în Vatican) și pe monete când e redat din față d. e. pe cele din Rhodos.

Buclele culcate, linse, se termină prin sfârcuri îndreptate în sus și ascuțite ca niște raze.

De altminteri chiar Histria a bătut monete cu Helios cu raze (v. Moisil, Numismatica Dobrogei, 1916, Buenrești, tipogr. I. Văcărescu, Jockey Club, pag. 19) și tot acolo cu Apollon în profil, cu cunună de lauri; (v. Cabinetul numismatic, 1912, pag. 2 și 3, șase monede de bronz cu Apollon, 2 cu Helios; v. Apollon pe omphalos la Babelon, les monnaies grecques, pag. 119, ediția Payot, Paris 1921).

Dr. Dr. Severeanu în studiul său despre drachma istriană, deși explică cele două capete prin faptul că Histria făcea comerț în două direcții contrare: în sus pe Istros și în jos pe Mare, găsește totuși că interesantele capete «au o mare asemănare cu unele tipuri ce reprezintă pe Apollon sub aspectul unui tânăr cu părul separat printr'o cărare. Ținând sama și de faptul că zeul principal al coloniei Histria era Apollon Iatros (medic, vezi Pârvan, Histria IV, pag. 2, 3, 10, 11), s'ar putea admite până la un punct că Istrienii au luat de protector al navigației lor pe zeul Apollon». (v. Buletin XV, No. 33—34, 1920).

Dl. Pârvan în *Histria* IV, pag. 10 ne prezintă un fragment de țiglă veche grecească.

«E un adevărat noroc că micul fragment conține tocmai ștampila» cu tripiedul lui Apolon». La pag. 11: «tripiedul lui Apollon, luat ca semn distinctiv pentru fabricarea de cărămizi, patronată de edilul Poseidonios nu poate fi indiferent, în ce privește înțelesul lui. Știm că «armele», blazonul *Histriei* era vulturul pe un delfin. Știm însă, de altă parte, că zeul principal, cu preot eponym, al coloniei era Apollon și Apollon Iatros (medic), strâns înrudit cu Apollon cu șarpele și cu Apollon Delphicul».

Deci, cultul lui Apollon ca zeu principal, în *Histria* (ca și în metropola ei Milet) e constatat în chip neîndoios.

Câteva cuvinte despre restul delfinului pe revers.

Multe colonii milesiene au adoptat stema: acvila ciugulind un delfin.

Deși delfinul e animal consacrat lui Poseidon, este totuși în strânsă legătură și cu Apollon. Delfin pe grecește nu înseamnă numai peștele cu acest nume, ci și șarpe. Apollon a ucis la Delfi șarpele Python. Pe monetele din Delfi sânt reprezentați 6 delfini (v. Regling, *die antike Münze als Kunstwerk*, tabela VII, No. 189), doi pe avers și patru pe revers.

Prof. Dr. Stending, *Griechische Mithologie*, Leipzig 1919, *Sammlung Göschen*, zice la pag. 50:

«Ca salvator și ocrotitor împotriva primejdiei și a morții se arată Apollon și pe Mare, de aceea e mult cinstit de corăbieri și numit *δελφίνιος*, fiindcă delfinul pe vreme bună însoțește corăbiile în largul Mării și deaceea trece drept vestitorul lui Apollon și prieten al marinarilor. Un astfel de animal salvează, după cunoscuta legendă, pe Arion care, poate, este un reprezentant al zeului călăuzitor și prietenos».

Știm că mai târziu se obicinuia inscripția: *Soli invicto comiti = însoțitorului*.

În *Meyers Konversations-Lexikon*, la cuvântul Apollon găsim: «Ca și pe uscat Apollon este și pe Mare călăuză și ocrotitor, mai ales sub numele de *Delphinios* pe care-l purta după peștele delfin, simbolul Mării navigabile. În această calitate era Apollon mult onorat în porturi, la promontorii și mai ales la Atena. Aici

aveau loc primăvara în April Delphiunile, serbarea liniștirii mărilor care după iarna neprielnică îngăduiau reluarea navigației».

Localitatea Delphoi de pe coastele Parnassului (am avut fericirea s'o văd) cu templul și cultul lui Apollon, delfinul șarpe, delfinul pește, Delphiunile sărbătore de primăvară, delphinios ca atribut — toate acestea se raportă la Apollon, deci și delfinul de pe drahmele istriene și de pe ale altor colonii mileziene.

Spre a confirma cele spuse mai citez următoarele pasagii din Strabon VII, 6, 1 (citată de Philippide: Originea Românilor pag. 119): «Istros colonie a milezienilor, Tomis, Callatis, colonie a Herakleoiților, apoi Apollonia (aproape de Deultum-Burgas) (Ἀπολλωνία, Sozopolis, Sisebolu din Thracia) colonie a Milezienilor, având un templu al lui Apollon, de unde M. Lucullus a luat statueta colosală a zeului, operă a lui Calamis, și a pus-o în Capitoliu».

Din Karl Philipp Moritz. Götterlehre (Reclam) pag. 43—44: «De oarece Apollon nu poate, în acelaș timp, să fie pe pământ zeul poeziei și al muzicii și pe Olimp să farmece zeii cu lira și cu glasul lui și să conducă și carul soarelui, se pare că fantazia poezilor i-a contopit pe Apollon și pe Helios într'o ființă (Ein Wesen) care se ivește pe cer ca soare strălucitor răsărind și apunând, iar pe pământ ca tânăr frumos, nou născut, nemuritor, cu bucle de aur, călătorește desfătând inimile prin cântece din gură și din liră».

Zeul Apollon adorat la Histria în calitate de Iatros, medic, ne aduce aminte de *heliotherapia* (cura de soare) modernă.

Încă un cuvânt spre a înlătura o obiecție posibilă. Dl. Moisiș a văzut în colecția d-lui Synadino (Chișinău) o drahmă istriană pe care cele două capete nu sânt asemănătoare, căci unul pare furios, celălalt liniștit. Deosebirea asta s'ar putea explica astfel: Capul furios reprezintă soarele arzând uneori cumplit, când apune în toiul verii, iar capul cu expresia blajină ar fi soarele răsărind măreț, pe cer senin.

În rezumat: cele două capete asemănătoare și inversante nu trebuie numai decât să fie atribuite unei perechi de zeități, căci se pot foarte bine interpreta gândindu-ne la o singură zeităte, în două ipostase: la Apollon-Helios răsărind și apunând, iar delfinul de pe revers e strâns legat de cultul lui Apollon, cult documentat

și la Milet ca metropolă și la coloniile ei. (Histria și Olbia au pe monete reversul comun, acvila pe un delfin.

Nu-mi fac iluzia că am rezolvit enigma celor două capete. Cred însă că și părerea mea e admisibilă și că poate fi înregistrată printre interpretările date de eminenții numismați despre care s'a vorbit în studiul acesta.

VALENTIN BUDE
Profesor, Iași.

UN NOUVEAU POIDS DE KALLATIA

Les fouilles archéologiques entreprises d'après le plan de Monsieur V. Pârvan et continuées par les archéologues roumains, ont abouti, à Mangalia, l'ancienne Kallatia, à des découvertes de la plus haute importance, parce qu'elles mettent en une lumière de plus en plus vive la vie politique, économique et artistique de la cité qui joua, à un certain moment de l'antiquité, le rôle de métropole de la pentapolide pontique.

J'ai pu, grâce aux récentes découvertes, acquisitionner, en octobre 1925, un poids kallatien en plomb. Il présente une importance toute particulière, vu qu'il complète la nombreuse série de poids kallatiens connus jusqu'à ce jour grâce aux études de M. M. C. Sutz, ainsi qu'à celles de Knechtel et de Mgr. Netzhammer, études parus dans le «Bulletin de la Société Roumanie de Numismatique».

Il en résulte que nos villes pontiques, et plus particulièrement Histria, Tomi et Kallatia, centres importants de commerce, ont frappé et utilisé de nombreux poids en plomb, du poids unitaire d'une mine, ainsi que de ses divisions.

Parmi les poids connus et décrits, nous citerons Histria, qui n'en a qu'un, alors que Tomi et surtout Kallatia en possèdent de fort nombreux et intéressants.

C'est ainsi que nous possédons de Kallatia:

Une mine	= MNA	(378 gr.)	poids incomplet
1/2	»	= HMI	(241 gr.)

$\frac{1}{4}$ de mine = TETA (122,10; 110; 105; 102 gr.)

$\frac{1}{3}$ » » = EKTA (86,30; 81,73; 71 gr.)

$\frac{1}{8}$ » » = OΓΑΟ (61,58 gr.)

Comme on le voit, il manque au tableau la division $\frac{1}{3}$ de mine = TPITH, dont on ne connaissait jusqu'à ce jour qu'un seul exemplaire, trouvé à Tomi.

Notre poids kallatien de $\frac{1}{3}$ de mine, vient donc compléter la série des poids kallatiens.

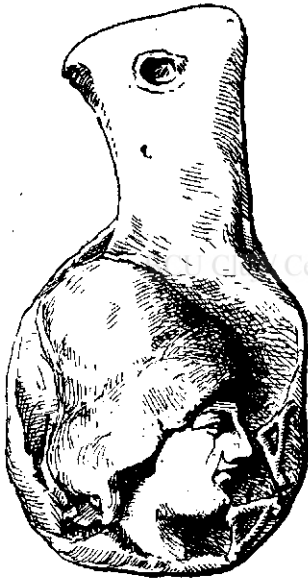

Fig. 1.

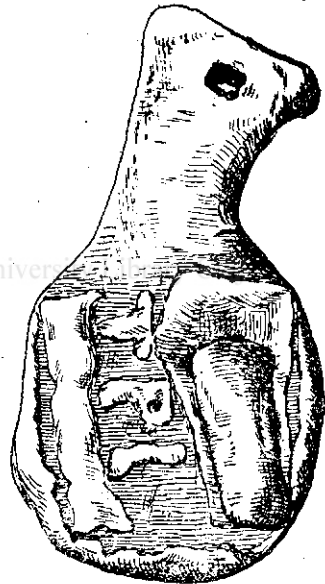

Fig. 2.

Ce poids, en plomb, ayant la forme et les dimensions reproduites par la fig. 1—2, qui représente fidèlement le dessin de la pièce, pèse 174,65 gr. Il est en parfait état de conservation. Sa surface est recouverte d'une couche grise, épaisse, de carbonate de plomb qui donne une belle patine à la pièce, mais qui d'autre part accroît de quelques grammes (environ 4 grammes) le poids primitif.

La preuve qu'en effet le poids se présente exactement sous la forme et le poids primitif, nous est fournie par le dessin en zig-zag que l'on peut observer tout autour du bord de la pièce et

qui avait sans doute pour but d'empêcher qu'elle ne fut rognée et que le poids réel de l'objet ne fut pas diminué.

Le poids présente sur l'avvers une tête de jeune homme, imberbe, à la physionomie rêveuse, au profil tourné vers la droite. La tête est coiffée d'un bonnet conique qui laisse échapper une riche chevelure bouclée. A droite, sur le bord, ont lit l'inscription ΔΑ (δαμοσία) nom sous lequel on entendait le magistrat chargé de maintenir, par une surveillance incessante, l'ordre dans la cité et de rappeler les citoyens à leurs devoirs.

La figuration de l'avvers ne laisse aucun doute que nous sommes en présence d'un Dioscure identique aux représentations figurales de l'époque hellénistique, sous l'aspect d'un adolescent imberbe à l'expression rêveuse.

Le bonnet conique (πέλος) coiffure caractéristique des Dioscures, confirme notre interprétation. D'ailleurs la légende selon laquelle ce bonnet conique représenterait la moitié de l'oeuf d'où sont sorties les Tyntarides est bien connue.

D'autre part la figuration d'un Dioscure sur un poids kallatien s'explique par la vertu qu'on attribuait à ce dieu de faire aboutir heureusement les transactions commerciales, industrielles et financières.

Des multiples attributs religieux conférés aux Dioscures, nous retenons celui qui, en Italie, à partir du 5e siècle de la fondation de Rome et jusqu'à la fin de l'Empire faisait des Dioscures, sous le nom de Castor et Polux, les dieux de la navigation. En cette qualité ils sont devenus les protecteurs des navigateurs et des marchandises qu'ils transportaient. Ce sont eux également qui président et protègent les transactions financières. C'est devant leur temple que les banquiers et les changeurs menaient leurs opérations.

Nous saisissons donc sans peine le motif qui a déterminé le magistrat à donner plus de force au poids en y frappant la figure du Dioscure pour mieux témoigner ainsi la bonne foi commerciale.

Le revers indique la provenance du poids car on y voit l'arc d'Héraclès dans son étui. En bas la massue du héros. Entre les deux, la légende ΤΠΙ (ΤΠΙΘΗ) qui représente $\frac{1}{3}$ d'une mine kallatiènne.

Le parfait état de conservation de ce poids nous donne une

manière précise le poids de la mine de Kallatia également, soit de 508,66 gr. (*) venant ainsi confirmer l'affirmation de Monsieur M. C. Soutzo selon laquelle la mine kalatienne se rapporte à la mine assyro-chaldéenne légère, de 508,66 gr., mine qui, comme on le sait, représente la plus importante de unités pondérales orientales (**).

DR. G. SEVEREANO

MONETA DE ARAMĂ A CALIFULUI ENNASSIR-LIDDIN, (ANUL 1193)

I

Între diferitele ramuri ale numismaticii orientale, numismatica arabă și cea turcească sunt, fără îndoială, cele mai interesante din punctul de vedere al istoriei noastre naționale.

De asemenea numismatica arabă e deosebit de interesantă prin evoluția istorică a diferitelor tipuri de monete, evoluție caracterizată prin tendința din ce în ce mai accentuată pentru liberarea de sub orice influență străină, așa că după o perioadă de servilă imitațiune a tipurilor monetare a popoarelor vecine urmează foarte curând o perioadă de liberă manifestare a spiritului rasei cu toate particularitățile ei etnice. În special interesantă este desființarea treptată a orice fel de efigie de pe monete, un fel de iconoclasism monetar ușor explicabil, dacă se ține seamă de antipatia proprie a popoarelor semitice pentru reprezentarea plastică a figurei umane.

Cele mai vechi monete arabe lasă să se vadă influența adâncă pe care centrele de civilizație europeană au exercitat-o asupra Arabilor ieșiți decurând din pustiu.

*) Notre poids, pesant 174,65, on doit en conclure que la mine kallatienne pesait 523,95 gr. Mais comme il faut déduire le poids de la couche de carbonate de plomb, assez épaisse, qui recouvre le poids, le poids réel de la mine kallatienne serait donc de 508,66 gr.

**) M. C. Soutzo, «L'Evolution pondérale dans l'antiquité. Notice sur les origines et les rapports de quelques poids Assyro-Chaldéens» (Bul. Soc. Numis. Rom. 1921. No. 37—40, p. 62).

Influența pe care inevitabil o exercită o civilizație înaintată asupra unor popoare rămase în urmă, e atât de covârșitoare și de generală în istorie, încât faptul acesta e mai puțin interesant ca fenomen istoric decât ca fenomen general sociologic, și se poate constata chiar și atunci când aceste popoare ar avea o tradițiune de mai multe ori milenară, cum e cazul poporului arab.

Și dacă la aceste considerațiuni generale adăugăm nevoile comerciale, se va înțelege ușor ce a determinat pe Arabi să adopte tipurile monetare ale popoarelor vecine, în primul secol al hegirii, adică atunci când pentru întâia dată, triburile Arabiei fericite, ale Iemenului, cum numeau ei această regiune, ies la lumina istoriei și încep să aibă un rol, care, de acum încolo, va interesa omenirea.

Nu e deci de mirare că monetele arabe din această epocă poartă, în orient, inscripții în caractere grecești; iar în occident, în Spania, chiar inscripții întregi în latinește, cum e bunăoară o monetă *de aur* bătută în anul 98 al hegirii (717 al nostru) ce poartă inscripția: FERITOS SOLI IN SPANANX (feritos solidus în Spania anno X).

În orient, imitațiunea servilă a mers atât de departe încât s'a reproduș pe monetele arabe până și semnele distinctive creștine, cum e de exemplu crucea, sau simbolurile proprii ale imperiului bizantin, adică efigia împăratului din Bizanț purtând în mână globul cu cruce, reprezentarea simbolică a dominațiunii cu caracter universal și sfânt a Bizanțului. Evident că aceste efigii proprii ale imperiului bizantin nu erau nici decum potrivite pentru monetele bătute de Califi, și totuși le întâlnim destul de des în acest timp. Așa de exemplu una dintre cele mai vechi monete arabe, bătută la Tiberiada pe la anul 636, înfățișează pe avers împăratul purtând globul cu cruce, iar pe revers semnul bizantin M, luat ca valoare numerală adică 40, semn întâlnit pe mai toate monetele de aramă bizantine. Deasupra acestui M e o cruce, iar împrejur pe margine e scris în caractere grecești: «Chaled Bozman» adică Halid Abu-Soleiman, numele califului sub autoritatea căruia s'a bătut moneda, mai cunoscut în istorie cu numele întreg: Abu Soleiman Ibn-el-Walid.

Prin urmare, e probabil ca Arabii să fi întrebuințat în primele timpuri la atelierele lor de monete, meșterii locali, găsiți în ținuturile cucerite, care continuau să lucreze după tradițiile locale.

Mai trebuie să adăugăm că relațiunile comerciale ale Arabilor cu Bizanțul, care era pentru ei totdeodată centrul comercial cel mai apropiat și cel mai important, au contribuit fără îndoială la adoptarea de către Arabi a sistemului monetar bizantin.

Numele monetelor e împrumutat dela Bizantini: cele de aramă se numesc *fulls*, cuvânt derivat, fără îndoială, dela *follis*, eele de argint *dirhem* care nu e altceva decât grecescul δραχμή (drahmă) și în fine cele de aur poartă numele de *dinar*.

După obiceiul bizantin, monetele poartă pe ele mențiunea locului și datei când au fost bătute. Data e socotită dela hegiră (622) și cea mai veche monetă arabă care poartă o astfel de dată

e din anul 17 al hegirii adică tocmai anul când califul Omar instituia era muzulmană.

Curând după primul secol al hegirii monetele arabe încep să ia o factură proprie. Se gravează versete din Coran în locul inscripțiunilor imitate după acelea ale popoarelor vecine. Efigiile încep să dispară acum, după prima epocă de imitațiune, în care Arabii reproduceau pe monetele lor efigii străine, cum sunt acelea de pe moneta mai sus menționată a lui Chalid Ibn-el-Walid din anul 636 sau câteva decenii mai târziu, în 696, moneta lui Abd-el-Melik, care poartă de asemenea efigie ca și alte monete bătute în acest secol și de inspirație străină. Dar imediat ce poporul arab ia conștiință de el însuși, ca o consecință naturală a aversiunii proprii a rasei și a religiei muzulmane pentru orice reprezentare figurată, monetele cu efigie devin extrem de rare. Cele de aur și de argint nu au niciodată nimic altceva pe ele afară de inscripție, regulă generală pentru toată numismatica lumii muzulmană dela Oceanul Atlantic până la Indus și Gange. Pe monetele

de aramă avem excepțional câte o efigie. Numai câte un eveniment de importanță excepțională poate să hotărască pe Califi ca să permită să se bată o monetă care să eternizeze în bronzul ei, amintirea aceluși eveniment.

Am insistat asupra acestei particularități, a monetelor arabe, fiindcă moneta pe care dl. Dr. G. Severeanu a binevoit să mi-o pună la dispoziție din bogata și variata sa colecție, și care face obiectul acestui studiu, e tocmai una din acele excepționale monete cu efigie.

Intr'adevăr pe aversul acestei monete se văd 4 figuri feminine. Aceste 4 femei, îmbrăcate în haina lungă orientală, sunt așezate într'o pozițiune care denotă o ceremonie religioasă, un act ritual.

Două dintre ele ridică mâinile în sus spre cer. Așezarea figurilor e simetrică: în margini sunt 2 figuri mai mici; în centru, în primul plan, e o femeie așezată pe un scaun, pe care trebuie să-l întregim cu mintea fiindcă pe monetă nu se vede. În planul al II-lea, la spatele femeii ce stă jos, se vede, în picioare, o altă femeie care ridică mâinile în sus. Aici apare nedibăcia artistului, care n'a știut să gradueze înălțimile reliefului pentru a da impresia de adâncime. Intr'adevăr, atât femeia din primul plan cât și cea din al II-lea plan, sunt tot atât de accentuate în relief, ceea ce face că imagina totală nu e bine deslușită.

Dacă analizăm mai de aproape efigia pentru a putea găsi interpretarea ei, vom observa atitudinea caracteristică a figurai centrale, femeia așezată jos și cu capul aplecat în semn de durere și de resemnare față de destinul neînălăturabil, față de «ceea ce e scris», și femeile din jurul acelei dintâi, care, ridicând mâinile în sus, par să reclame cerului pe unul chemat acolo de Allah, răpit vieții pământestei.

Impresiunea generală, care se desprinde foarte limpede, e aceea a unei dureri adânci și resemnate. Această efigie trebuie să se refere la vre-un eveniment contemporan important și mai precis trebuie să amintească moartea vreunui bărbat de seamă.

Dar împrejurarea precisă înfățișată pe aversul monetei nu poate fi explicată lămurit decât prin cetirea inscripției de pe revers.

Inscripțiunea de pe câmpul monetei e în caractere cufice. Scrierea cufică e cea dintâiu scriere arabă întrebuințată pe monete.

Această scriere este caracterizată prin linia dreaptă și unghiul ascuțit în opoziție cu scrierea modernă numită «Neski», bazată pe linia curbă.

Pentru a da o piesă de comparație dintr'o epocă apropiată, amintesc moneda lui Hescham II din 1007, studiată de Longperier în «Revue numismatique» din anul 1838, pag. 442. De asemenea, inscripțiunea de pe câmpul monetei lui Hescham fiind identică cu moneda pe care o studiem, compararea lor ne ajută pentru o mai sigură discifrare și o controlare mai lesnicioasă a interpretării noastre.

Iată ce se poate citi în câmpul monetei:

«El-Imam Ennassir-Liddin emir al muminin».

Ceeace însemnează «Imamul (ministru al religiunii, un titlu religios) Ennassir-Liddin, principe al credincioșilor.

Aceasta este titulatura oficială a califilor din orient.

Numele califului pomenit pe moneta e bine cunoscut în istoria orientală. Ennassir-Liddin e celebru prin luptele ce a avut de susținut în timpul îndelungatului său califat, care ține dela 1180 până la 1225. El a avut lupte grele cu șahii din Kharizm, care ajung până aproape de capitala sa, Bagdad. Apariția Mongolilor conduși de Gingis-Khan îndreptează în altă parte forțele războinicilor șahi din Kharizm și Bagdadul e mântuit de pericol deocamdată. Dar, pentru apărarea lumii muzulmane amenințate de un pericol și mai mare decât acela al șahilor din Kharizm, creștinii porniți în Cruciate, califul caută să câștige pe viteazul șef Ayubit Saladin, al cărui nume adevărat e Salah-Eddin.

Încă din anul 1181 Ennassir-Liddin îi conferă titlul de sultan. De atunci și până la moartea sa, întâmplată la Damasc la 1193, Saladin nu a încetat să se arate vrednic de onoarea ce i se făcuse și astfel el apăru lumii muzulmane, pusă la grea încercare, ca un mântuitor, trimis al cerului.

După adversitățile celei de a III-a Cruciată, Islamul ostenit încheie la 1192 o pace care eră socotită de ambele părți mai curând un armistițiu. În aceste împrejurări moare Saladin la 27 Safar 589, dată care corespunde cu 4 Martie 1193. Nu este deci de mirare că moartea sa a impresionat viu întreg Islamul. Lumea nu se putea obișnui cu realitatea crudă a morții lui Saladin și logica populară refuza să creadă că acest om cu misiune divină

a dispărut înainte ca aceasta să fie definitiv îndeplinită. S'a întâmplat cu Saladin ceea ce s'a întâmplat cu aproape toți marii conducători de popoare în destinele lor istorice: au continuat să trăiască acești oameni mult timp încă în memoria popoarelor impresionate de apariția lor meteorică. Așa s'a întâmplat cu Alexandru-cel-Mare, așa s'a întâmplat și cu Mihai Viteazul al nostru.

II

Dacă acum, reîntorcându-ne la descifrarea inscripțiunii de pe reversul monetei, vom încerca să citim caracterele de pe margine, vom observa imediat foarte vizibil anul baterii monetei: e anul 589 al hegirii, adică tocmai anul morții lui Saladin. Din restul inscripțiunii, se mai pot citi câteva litere, dar e imposibil de legat unele cu altele prin faptul că lipsesc spații mari.

Paguba nu e însă prea mare fiindcă ceea ce nu se poate citi e probabil un verset din Coran, precum întâlnim pe mai toate monetele popoarelor care au adoptat religia lui Mohamed. Un singur lucru e poate de regretat, lipsa mențiunii locului unde a fost bătută moneda. Dar, ceea ce e un mare noroc, s'a păstrat lisibil data. Moneta fiind bătută în anul morții lui Saladin, e ușor de văzut că efigia nu poate reprezenta altceva decât niște bocitoare care jelesc moartea lui Saladin. Intr'adevăr acesta era unul din rarile evenimente destul de importante pentru a hotărî pe Arabi a-i eterniza amintirea în chip plastic, cu toată aversiunea lor pentru orice reprezentare de acest fel a figurii umane.

Obiceiul plângătoarelor pentru morți e universal răspândit în bazenul Mării Mediterane. Egiptenii aveau un ceremonial întreg în această privință, care ni s'a păstrat în Cartea morților. (A. Moret, *Mystères Egyptiens*, pag. 24 și urm.), Grecii și Romanii, dela care am moștenit și noi acest obicei, l-au împrumutat probabil cercului de civilizație mediteranian după venirea lor în locurile pe care le-au ocupat în timpurile istorice, căci e puțin probabil că religia lor primitivă, plină de optimism și de dispreț de moarte, ca și a tuturor popoarelor indo-europene la început, să fi prescris asemenea rituri. De fapt nu avem nici o dovadă că le-ar fi avut în această fază primitivă a evoluțiunii lor protoistorice, și de aceea e probabil că acest rit să fie împrumutat. În schimb, precum

am spus, obiceiul plângătoarelor la morți e universal răspândit în ținutul mediteranian, lucru ușor explicabil. Moartea fiind o noțiune negativă e apreciată după contrariul ei. Printr'un reflex psihologic foarte simplu, te temi cu atât mai mult de moarte cu cât ții mai mult la viață, și de sigur că, față de regiunile vecine, ținutul mediteranian era mult mai favorabil. Deaceia moartea apare aci cu atât mai îngrozitoare cu cât viața e mai plăcută și întunerecul lumii cealalte cu atât mai înspăimântător cu cât lumina soarelui din această lume e mai binefăcătoare și mai impresionantă în strălucirea ei. «Lumina soarelui era plăcută și a muri era îngrozitor» răspunde, în Dialogul 27 al scriitorului grec Lucian, bătrânul întrebat de ce se temea de moarte: Ἦδὺ γὰρ τὸ φῶς, καὶ τεθνάναι δεινόν. Deasemenea în Odiseia (XI, v. 487—491) Achile afirmă că viața de muritor simplu pe pământ e preferabilă cu mult chiar rangului de rege peste cei ce au trăit.

Nu este deci surprinzător să găsim acest obicei și la popoarele muzulmane unde resemnarea față de fatalitate nu poate să suprimă durerea față de loviturile ei. Obiceiul plângătoarelor a durat la aceste popoare până în timpurile din urmă, când reformele de laicizare au suprimat, cel puțin în Turcia, toate urmele vechilor superstiții.

Ar fi fost poate interesant să arăt expunerile istoricilor arabi care ne vorbesc despre aceste lucruri și care povestesc pe larg moartea lui Saladin și împrejurările ei, însă nu le-am putut găsi și a trebuit să mă mulțumesc cu izvoare de a doua mână sau să mă sprijin pe argumente de analogie după cele ce au scris cronicari turci Seadeddin, Neşri, etc. cu privire la riturile obișnuite la moartea sultanilor; dar totuși cred că și așa e destul de clar acum că efigia înfățișează pe plângătoarele care, conform unui străvechiu rit răspândit în bazenul mediteranian, jlesc dispariția unuia dintre cei mai străluciți reprezentanți ai rasei arabe și ai religiunii muzulmane: ele plâng moartea lui Saladin.

MATEI G. NICOLAU

Licențiat în drept

Licențiat în litere și filosofie

Avocat

O LUCRARE ȘTIINȚIFICĂ DIN VEAGUL AL XIV-LEA ASUPRA MONETEI

Se adeverește mereu că nu există nimic nou sub soare. Cred însă că puțini membri ai societății noastre vor fi bănuind că există din veacul al XIV-lea un tratat de numismatică absolut științific, emițând păreri absolut exacte asupra naturii monetei, asupra esenței ei, asupra foloaselor sale și asupra rezultatelor inevitabile ale deșădărei acesteia («empirer la monnoye») sau, cum am spune noi, vorbind de bancnote, ale inflației—doctrină care s'a adevărit, nu odată, ci sute de ani în toate țările până în zilele noastre—ceace nu împiedică că învățămintele scump plătite în trecut ca și azi, să fie, fără îndoială, uitate mâine de cei cari vor deține puterea, națiunile plătind ca întotdeauna greșelile cărmuito-rilor lor.

Tractatul în chestie fu scris de un preot francez *Nicolas Oresme* (mort 1382 ca Conte-Episcop de Lisieux) pentru regele Carol V (1364 — 1380) și fu publicat în limba latină sub numele: *De mutatione monetarum ac variatione facta per reges*, Paris tip. Thomas Keet, la începutul veacului al XVI-lea (n'are dată) în 4-o.

Din Brunet¹⁾ aflăm că mai există o ediție franceză a cărții, tot atât de rară ca cea latină²⁾. Ediția franceză nu este nici ea datată. Este un infolio, tipărit în litere gotice. Lipsind data, titlul³⁾ și colofonul, se știe totuși că cartea a fost probabil tipărită la Bruges de Colard Mansion, tipul fiind cel întrebuintat de acest tipograf.

Prefața cărții începe astfel: *Cy commence un petit traitie du commence/ment et premiere inuencion des monnoyes, a ql/fin elles furent faites, comment on en doit user/a qui appartient les forgier, empirer ou muer, et/quelz inconueniens en peuent venir et soudre/assemble de plusieurs volumes et puis trasla/te*

1) Ed. V. vol. 5, p. 923.

2) Brunet cunoștea numai un singur exemplar, vândut în 1911.

3) Știm că mai toate incunabilele și foarte multe cărți dela începutul veacului al XVI-lea fură tipărite fără pagină deosebită de titlu. Aceste cărți se datează de obicei prin «colofonul» pe ultima pagină.

de latin en françois nagaires affin de mons/trer le grant deffault et mesus qui au iourdhuy/se fait en icelle par les marchans et commune, et/que le roy et les pnces tolerent et sueffrent dont/ensuiuront pluisseurs inconuenies et damages/ inreparables, se de brief prouision et remede ny/est mise comme il sera specifie ou proces ci apres.

Intr'o lucrare publicată zilele acestea pentru membrii societății «Royal Economic Society» din Londra¹⁾, Dom Patrick Nolan, F. R. Ec. S. ne dă o analiză destul de complectă a lucrării, iar d. Wolowski făcu în 1862 o comunicare despre Nicolas Oresme la Institut de France²⁾.

«O dușmănie vecinică între națiuni», cităm pe Wolowski, «războaie comerciale, degradarea banului, bancrute deghizate, asig-nate, monete de hârtie, ură împotriva capitalului, proiecte himerice pentru vindecarea situației financiare, iată rezultatele unor noțiuni greșite asupra monetei» — aceste cuvinte îmi par mai mult decât oricând de actualitate.

Să vedem deci ce ne spune învățatul traducător al lui Aristot și a Bibliei în limba franceză, Episcopul Nicolas Oresme, despre moneta: «Orice rege sau principe (sau putere suverană, cum am spunea noi) are autoritatea, dreptul și privilegiul de a schimba monetele având curs în țara lui și de a legifera după plac asupra acestora, însușindu-și astfel câștiguri și avantagii. Cu toate acestea oricine evaluează banul după cum crede, măcar că aceasta este o insultă față de suveranul care l'a emis și care garantează autenticitatea acestui ban. În zilele noastre, adaugă el, este mai greu pentru negustori de a cădea de acord asupra valorii banului, de cât asupra prețului mărfurilor, așa încât întregul scop al monetei *de a fi o măsură fixă și invariabilă de valoare* prin care se poate măsura orice valoare variabilă, este absolut zădărnicit» — par că citim dintr'o carte a Profesorului Cassel, iar nu dintr'un tractat vechiu de mai bine de 500 de ani. «Vedem deci că aurul și

1) The Economic Journal. Quarterly Journal of the Royal Economic Society, Supplement, Economic History Series No. 1 Jan. 1926.

2) Mai există o lucrare de E. Bridrey: Nicolas Oresme, Caen 1906, carte menționată de Prof. Nogaró în *Traité d'Economie Politique*, Paris 1922 p. 542. La noi lucrarea lui Wolowski a fost citată de d. A. Basilescu în lucrarea sa «Moneda», București 1923, p. 97, după un curs al Profesorului Deschamps la Facultatea de Drept din Paris.

argintul s'au scumpit atât de mult, încât trebuie să căutăm un remediu grabnic pentru a evita neajunsurile serioase ce vor rezulta, cum este exportul aurului și argintului în țările vecine unde cursul de schimb este mai ridicat — prin care trecere peste granițele noastre a monetei, negustorii vor suferi pierderi în averile lor; și, ce este și mai rău, zarafii și bancherii cari știu unde aurul circulă cu prețul cel mai ridicat, vor trimite monetele acolo pe ascuns, storcând țara de banul său și aducând în schimbul acestor monete de aur altele bătute dintr'un metal mai prost cu care vor inunda țara — așa încât nu va fi nici o bază adevărată, nici o temelie fixă pe care am putea calcula». Nu sunt oare aceste cuvinte de actualitate în anul 1926, mai mult chiar decât în veacul al XIV-lea?

După această introducere generală, prin care aflăm ce rezultate aduce o depreciere monetară (indiferent prin ce mijloace, aș adăuga, prin substituirea unui metal prost pentru un titlu bun, prin inflație etc.), urmează cele douăzeci și șase capitole ale cărții, din care primele șapte sunt cele mai interesante.

Primul capitol merge la rădăcina chestiunii, explicând *cauza* pentru care ne trebuie o monedă. Intr'acest capitol aflăm despre originea monetei, despre schimbul în natură «când un om avea prea multe oi, având trebuință de pâine, pe când un om avea prea multă pâine, ducând lipsă de oi — ivindu-se însă prea multe dificultăți și certuri printr'acest sistem de «troc», oamenii destoinici închipuiau de-a întrebuiința moneta ca un instrument pentru schimburile mutuale de bogății naturale — moneta nu este o bogăție naturală ci artificială, fiindcă un om poate să moară de foame cu toate că are mulți bani; astfel a fost cazul cu Regele Midas, după cum ne povestesc Aristot și Ovid». — Aci știința modernă nu va fi de acord. Aurul nu se poate mânca — dar nici lâna, nici fierul, nici mărgăritarul nu ne pot hrăni — deci trebuie să numim aurul o bogăție «artificială», iar celelalte mărfuri, bogății «naturale»?

Cap. II și III discută materiile cele mai potrivite pentru monedă. «Trebuie să fie ușor de manipulat și de transportat, trebuie deci să fie alcătuită din vre-o materie scumpă și rară cum este aurul». — «Dacă nu găsim aur îndeajuns în țară, putem adăpta argintul pentru monedă». — «Nu este potrivit ca această materie să fie prea abundentă însă; moneta de bronz a dispărut dintr'această

cauză. Se poate întâmpla ca aurul și argintul să fie metalele cele mai potrivite, tocmai fiindcă nu este ușor de a le avea în cantități abundente».

Oresme mai explică cauza pentru care monetele de schimb de mică valoare sunt făcute dintr'un metal eftin «*nigra moneta*». Dacă ar fi de argint, ele ar trebui să fie prea mici, ceea ce ar fi incomod.

Cap. IV ne spune în ce formă moneta trebuie bătută. La început se cântăria metalul; pentru ușurința tuturor, se inventă însă mai târziu metoda de a stampila banul drept garanție de titlu și de greutate. Vedem deci că monetele erau la început anumite greutateți de metal. O liră era o cantitate de argint cântărind o liră, independent dacă acest metal era sub formă de monete sau lingouri, greutatea însă era exactă, nici mai mult, nici mai puțin. Când, mai târziu, aceste monete fură degradate, li se dau nume de fantezie, ca de pildă «coroane», «nobles», «angels», etc. lumea uitând treptat valoarea lor intransecă și legală.

Piese de monetare, urmează autorul, trebuie să fie într'o formă și mărime ușor de manipulat, de numărat și dintr'o materie ușor de bătut, păstrând efigia mult timp. De aceea vedem că nu toate obiectele prețioase, ca de exemplu pietrele scumpe, lapis lazuli, piperul (sic!) și altele sunt apte de-a servi drept monedă, ci că numai aurul și argintul au fost alese

Cap. V: Cui aparține dreptul regal de a bate monedă?— Oresme arată nenorocirile izvorând din faptul că nobilii, episcopii și alții primiră sau își însușiră privilegiul de a bate monedă. Rezultatul fu că se întrebuintară uneori lucrători nepricepuți sau se săvârșiră fapte necinstite, emițându-se bani proști. «Nu fiecare trebuie deci să aibă privilegiul de a bate monedă sau de a marca aurul și argintul pe care-l posedă, ci banul este instituit penru folosul obștesc». Singur Suveranul trebuie să bată monedă pentru binele națiunii, iar nu în folosul său propriu.

Cap. VI: Cui aparține moneta, după ce a fost bătută?— Prin faptul că Suveranul bate monedă el nu este și proprietarul banilor cari circulă în țara lui, fiindcă moneta este o unealtă de schimb de bogății și ea aparține celor cari posedă astfel de bogății, de oarece fiecare își dă pâinea sau munca trupului său pentru bani. Când primește un ban, acesta este deci al lui, cum era pâinea sau munca trupului său pe care a dat-o.

Cap. VII: Cine trebuie să suporte cheltuelile baterii (seignorage) — Trebuie să fie bătută pe cheltuiala comunității. De exemplu, dacă se pot bate 62 solidi dintr'o marcă de argint și dacă costul acestei baterii este de 2 solidi, atuncea trebuie să evaluăm o marcă de argint brut la 60 solidi, 2 solidi fiind «seignoriagiul». Singurul câștig permis principelui prin faptul că el bate monedă este cel realizat din economiile pe care le-ar putea face asupra acestor cheltueli de baterie, fixate odată pentru totdeauna la o cifră foarte mică, sau cum am spune noi: prin perfecționarea tehnică a bănărilor statul va putea efectua o economie asupra cheltuielilor de baterie a monedelor.

Restul cărții vorbește despre degradarea monedelor, consecințele și nedreptățile izvorând din aceasta, precum și de metodele prin care se efectuează o atare degradare.

Monedele sunt greutate și măsuri într'acelaș chip ca și măsurile de grâu, de vin etc. pe care nimeni n'are dreptul să le schimbe în mod arbitrar (cap. XII). Schimbarea sau retragerea din circulație nu trebuie efectuată de cât atuncea când se impune și când aceasta este imperios cerută de necesitățile națiunii întregi (cap. VIII). De oarece moneda aparține comunității, națiunea și singură ea, are dreptul să o schimbe în cazuri extreme, de exemplu în timp de război, pentru răscumpărarea principelui căzut prizonier, etc. (cap. XXII). În astfel de cazuri nu numai că se poate proceda la o schimbare a monedei, ci ea se impune, acesta fiind mijlocul cel mai ușor de a percepe un impozit dela cei bogați ca și dela cei săraci. Consecințele sociale nedrepte ale unui atare bir nu par însă a fi relevate de Oresme. În fiecare caz comunitatea singură trebuie să judece care sunt într'adevăr nevoile indispensabile ale principelui (cap. XXIV).

Sunt trei metode prin care se poate dobândi un câștig anormal prin mijlocul banului:

1. prin schimb (adică înșelăciune) ceea ce este înjositor;
2. prin camătă, ceea ce este un păcat, și
3. prin degradarea monedei, ceea ce este un păcat și mai mare.

Câștigul dobândit printr'o degradare a monedei, este mai rău de cât camătă, deoarece prin aceasta din urmă câștigul este contractat și banul împrumutat este folositor și pentru cel care-l ia cu împrumut, pe când degradarea monedei este în contra voinței poporului, nu este în folosul nimănui și lovește în toți, este nedreaptă pentru

cetățeni și necinsittă și desavantagioasă pentru însuși Suveranul, fiindcă este în fine o acțiune de «tiranie și fraudă», și un regim de tiranie nu poate dăinui (cap. XVII).

Uneori se tolerează lucruri rele (de exemplu case de toleranță) (sic!) pentru a evita nenorociri sau scandaluri, și mai mari; se permit și ocupații înjositoare ca de exemplu zarafia și camăta; prin degradarea monetei însă se creiază scandaluri în loc să se evite și aceasta a fost una din cauzele prăbușirii Imperiului Roman (cap. XVIII)!

Degradarea banului este vătămătoare principelui fiindcă:

1. El care trebuie să pedepsească pe falșificatorii de monetă devine însuși un falșificator.

2. Banul lui trebuie să fie întotdeauna acelaș, și nu să varieze ca valoare din loc în loc, așa încât poporul să nu mai știe cât valorează și să fie silit a se tocni pentru monetă ca și cum ar fi vorba de orice altă marfă. (cap. XIX).

Este vătămătoare pentru popor fiindcă:

1. Principele își va însuși printr'acest mijloc toți banii poporului.

2. Răul este cu atât mai mare, cu cât el nu este ușor de observat (până când nu va fi prea târziu).

3. Aurul și argintul ies din țară.

4. Se importă din străinătate bani proști și falși.

5. Numerarul este consumat prin topire.

6. Negustorii străini se tem de a-și trimite mărfurile într'o țară a cărui ban este degradat.

7. În țară însăși, comerțul este desorganizat, și nu mai este posibil de a fixa prețurile, impozitele (bugetul), veniturile etc. (cap. XX).

Profesiunile cinstite n'au nimic de câștigat, pe când profesiunile «înjositoare» ca zarafii, negustorii de metale prețioase etc. câștigă mult prin degradarea banului și încă mai mult vor profita ei știind dinainte că este în intenția principelui de a degrada acest ban (cap. XXI).

Vedem deci legea denumită mai târziu «a lui Gresham» enunțată în mod clar de Oresme, această lege, aplicabilă în toate vremurile și înțeleasă deja de Aristofan, legea prin care o monetă rea alungă banul bun de pe piață:

Oresme merge atât de departe în apărarea unui ban sănătos, încât el episcopul catolic, ne îndrăznind firește să discute puterea

Papei, afirmă totuși cu tărie, că nici măcar Papa n'ar permite vreodată unui Principe de a degrada moneda, fiindcă aceasta ar fi de a permite comiterea unui păcat, ceea ce nici Papa n'are dreptul să o facă (cap. XXIV).

Opera lui Oresme n'ar fi completă însă dacă ar condamna numai degradările banului fără a explica cum se efectuează schimbările monetare. El ne împarte aceste în cinci tipuri ¹⁾:

1. Schimbările figurei, adică efigiei de pe monetă. Sunt uneori justificabile, după Oresme, adică atunci când falșificatorii au imitat vechea monetă sau dacă piesele în circulație au pierdut din greutate.

2. Schimbarea proporției, adică a raporturilor dintre monetele de aur și cele de argint.

3. Schimbarea de nume, schimbarea proporției între monetele reale și cele nominale (legale).

4. Modificarea greutății pieselor fără a schimba valoarea lor nominală.

5. Schimbarea materiei, adică în titlul metalului.

Cele din urmă trei forme de schimbări sunt firește cele mai reprehensibile, căci prin ele, principele se afirmă ca falșificator. Toată procedura prin care suveranul sau «statul» cum spunem noi, profită de birul cel mai nedrept este înțeles și analizat de Oresme cu o perspicacitate care ne uimește. Principiile științifice emise de acest preot din evul mediu nu sunt numai sănătoase, dar *ele formează obiectul unui tratat modern despre ban*. Cât de mult autorul nostru este apreciat încă în zilele noastre se dovedește, între altele, prin cele spuse de economistul englez Walker în tratatul său asupra monetei: «Nu există nici o lucrare», spune el, «unde să fie expuse mai exact și mai puternic efectele pernicioase ale acestui «*morbis numericus*» care a adus cu sine atâta mizerie pentru popoare, decât în cartea lui Oresme».

Dacă principiile expuse de episcopul nostru n'ar fi fost călcate mereu în cursul veacurilor, este sigur că omenirea ar fi mai fericită decât azi și mai este sigur că această doctrină a monetei este și va trebui să rămâie fundamentală pentru orice încercare serioasă de vindecare a popoarelor europene de boala lor actuală.

CONSTANTIN I. KARADJA

1) Cf. și Basilescu op. cit. p. 970.

CONVORBIRI NUMISMATICE

Primele monete de argint

Se pare că în acelaș timp când orașelor grecești de pe coasta Asiei mici și cele din sudul Macedoniei emiteau cele dintâi monete de electru, au apărut în Grecia sudică primele monete de argint.

Dacă ținem seamă de tradiție, baterea acestor monete se datorește unei inițiative regale. Atât așa numita «Cronică din Paros», cât și lexicograful Pollux — care a trăit în domnia împăratului Comod și a căutat să aducă toate informațiile scrise ce existau pe vremea aceea despre originea monetei — ne-au transmis o tradiție, care atribuie emiterea primelor monete de argint regelui Phidon din Argos.

Cronica din Paros spune că acest rege a bătut monete de argint în orașul Egina, iar Pollux afirmă acelaș lucru.

Faptul că regele Phidon a ales orașul Egina spre a stabili acolo primul atelier monetar al statului său, dovedește că acest oraș avea în timpul lui o importanță comercială excepțională.

După părerea tuturor istoricilor, Phidon a trăit pe la anul 700 în. d. Cr. și atunci Egina eră în realitate un mare centru comercial. Herodot (II, 178) arată că Eginetii avuseră din vremuri vechi relații comerciale cu Egiptenii și participară la înființarea orașului Naucratis din Egipt.

Ei aprovizionau întreg Peloponezul cu mărfuri aduse din Orient. De altfel și mai târziu Egina s'a menținut ca cel mai însemnat centru comercial din Grecia sudică și monetele ei erau considerate nu ca monete locale, ci ca *monete peloponeziace*.

Dar Egina a fost în vechime și un centru artistic însemnat și o seamă de sculptori celebri au trăit acolo în veacul al VI-lea și al V-lea în. d. Cr. Tehnica artistică a școalei eginete eră recunoscută ca o tehnică superioară, iar lucrările turnate în bronz ce se executau în atelierele din acest oraș erau vestite în toată Grecia.

Deci nu este de mirare, că regele Phidon a încredințat artiștilor din acest oraș să-i bată primele monete de argint ¹⁾.

Cele mai vechi monete de argint din Egina se apropie mult ca artă de primele monete de electru. Ca și acestea ele au o formă puțin regulată și uneori lenticulară; ca și acestea prezintă, pe revers un pătrat adâncit (*quadratum incusum*), iar ca semn dis-

Fig. 1.

Fig. 2.

tinctiv au pe față figura unei broaște țestoase de mare, care a rămas pentru mult timp emblema orașului Egina. (Fig. 1—2).

Aceste monete, numite după broasca țestoasă de pe avers *χαλώναι*, au circulat atât în Peloponez, cât și în insulele din sudul Mării Egee și în țările învecinate, având astfel un curs internațional. Din această cauză ele și-au păstrat totdeauna acest tip.

Dar despre regele Phidon avem și alte informații: Se spune că el a introdus în Peloponoz sistemul ponderal din Egina. Aris-

Fig. 3

total afirmă că a văzut în templul zeiței Hera din Argos frigările de fier — *obeliscurile* — ce fuseseră întrebuințate ca ponduri înainte de Phidon, și pe cari acest rege, după ce a introdus ponderile eginete, le-a consacrat zeiței, depunându-le în templu. Iar această informație a lui Aristotel a fost confirmată în timpul din urmă,

¹⁾ Cf. Babelon (E.) *Traité des monnaies grecques et romaines*, II-e partie, tome 1 pag. 641 urm.

când făcându-se săpături în ruinele templului, s'au găsit vechile obeliscuri.

Piesele din Egina, cari datează din primul veac al monetăriei acestui oraș (veacul al VII-lea) se caracterizează prin faptul că au o formă rotundă foarte neregulată, sunt bombate și prezintă tipurile astfel: broasca țestoasă are carapacea netedă și numai la mijloc se vede o linie de globule ce merge spre coadă și pare a indica șira spinării. Pătratul adâncit de pe revers nu prezintă o figură lămurită, ci este mai mult o suprafață mototolită, împărțită în compartimente neregulate prin mai multe linii ce se încrucișează în centru (fig. 1—2).

Un exemplar interesant, ce pare a se apropia de forma obeliscurilor (fig. 3), este de formă lungăreață neregulată și prezintă prin execuția sa un arhaism caracteristic.

În veacurile următoare figura din pătratul adâncit a devenit mai regulată, iar broasca țestoasă apare uneori cu mai multe rânduri de solzii, alte ori numai cu câteva globule ce indică solzii sau șira spinării.

Nu mult după apariția monetei de argint în Egina, găsim monete de acest metal și în alte orașe din Grecia și din Italia sudică și Sicilia. Astfel putem spune, că în veacul al VII-lea, primul veac în istoria monetei, lumea greacă se împărțea din punct de vedere al metalului monetar în două părți: orașele de pe coastele Asiei-mici și ale Macedoniei băteau monete de aur, cele din Grecia propriu zisă, din Italia sudică și Sicilia băteau monete de argint ¹⁾.

CONST. MOISIL

¹⁾ Ultima lucrare de sinteză privitoare la monetele din Egina este a d-lui S. R. Milbank, *The coinage of Aegina*, publicată în memoriile Societății Numismatice Americane, *Numismatic notes and monographs* No. 24 New-York 1925, și însoțită de foarte frumoase table cu reproduceri de monete.

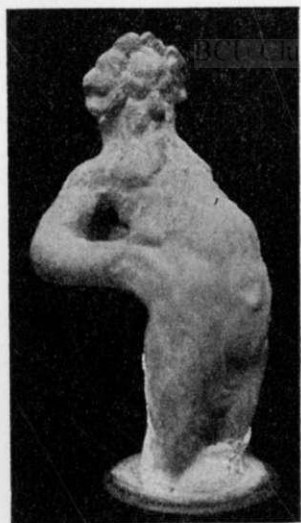

1

2

3

4 Réduite au 1/3

